

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. ДРАГОМАНОВА

Коннова Ніна Олексіївна

УДК: 336:130.2(043.3)

**СЕМІОТИКА ФІНАНСІВ У КУЛЬТУРІ:
ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ**

09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата філософських наук

Київ – 2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин, політичних наук і практичної філософії Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор
Кузь Олег Миколайович,
Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця,
завідувач кафедри міжнародних відносин,
політичних наук і практичної філософії

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Глушко Тетяна Петрівна,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
професор кафедри філософії;

доктор філософських наук, професор
Газнюк Лідія Михайлівна,
Харківська державна академія
фізичної культури,
завідувач кафедри гуманітарних наук

Захист відбудеться 22 грудня 2021 року о 14:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.13 Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий 22 листопада 2021 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Б. К. Матюшко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Фінансова система є невід'ємною складовою сучасного суспільного і культурного життя. Її вплив на формування економічної культури людини значно посилюється в еру інформаційних технологій і притаманних їм антропотехнік. Усе це актуалізує розгляд семіотики фінансів у філософсько-антропологічній площині та дозволяє розширити горизонти осягнення культурного виміру грошей, фінансів та капіталу як семіотичних феноменів, виявленню світоглядних, культурологічних, соціальних та міфічних підвалів, на які вони спираються. Перспективи, що відкриваються внаслідок реалізації філософсько-антропологічного підходу до проблематики фінансових відносин, дозволяють виявити її людинотворчий потенціал, який відповідає запитам активного і мобільного суспільства. Загальнокультурні зрушення, що відбуваються внаслідок суспільних трансформацій постіндустріального зразка, глобалізація світу праці, відбивається на всіх аспектах людської діяльності, активізуючи її людинотворчий потенціал. Отже, розгляд пізньомодерних трансформацій і репрезентацій фінансів, дослідження їх семіотики сприятимуть розумінню соціокультурних і психогенетичних тенденцій сучасного етапу цивілізаційного процесу.

Розв'язання окресленого кола проблем належить до числа актуальних завдань сучасної філософської антропології, що виступає методологічною основою міждисциплінарних досліджень соціокультурних синтезів, до яких належить семіотика фінансів.

Особливо актуальним дослідження семіотики фінансів у культурі в окресленій площині є для країн з соціалістичним минулим, де фінансова система фактично була уніфікованою «культурою соціалістичної праці» та домодерними формами організації система фінансів. Вона довгий час залишалася досить стабільною, кризи, які її струшують, не можуть, принаймні поки що, зруйнувати її основи. Тим не менш, останнім часом, після кризи 2008 року, економісти висловлюють все більше тривоги з приводу її подальшого майбуття. Сучасна економічна література переповнена прогнозами та методологічними суперечками щодо того, як будуть розвиватися подальші події, а також полемікою про те, в якому напрямку має розвиватися економічна теорія. Деякі з учасників цих дискусій навіть виходять за межі суто економічної теорії, її вузько-методологічних моментів і ставлять запитання філософського характеру з приводу економіки, фінансів, капіталу в житті сучасної людини. Тема дисертаційного дослідження є не менш актуальною на макрорівні теоретичної рефлексії. Семіотика фінансів як специфічне культурне формування протягом досить тривалого часу залишалась за межами філософської рефлексії і розглядалось здебільшого у економічній або соціологічній площині. Необхідність доповнення цих теоретичних розробок філософським аналізом не в останню чергу зумовлене зростанням ролі плюралізованих і водночас гомогенних культур у структуруванні семіотико-

комунікативного простору на перехресті життєвого світу і світу економічних відносин. Усе це можна вважати викликом для філософської антропології, яка прискореними темпами розширює своє проблемне поле, досліджуючи людину у цілісності її реального і символічного світу.

Ступінь наукового опрацювання проблеми. Методологія завжди впливає з відповідної філософії, але проблема полягає в тому, що більшість фахівців у галузі економіки недостатньо ознайомлені із останніми досягненнями сучасної філософії, антропології, культурології, що, відповідно, помітно звужує поле можливих пошуків. Саме це робить дослідження з філософії економіки та фінансів надзвичайно актуальними.

Тема дисертації передбачає таке широке застосування теоретичних розробок, присвячених розширенню філософсько-антропологічних узагальнень у міждисциплінарних дослідженнях людиновимірності «культур у культурі». Це праці Р. Бенедікт, А. Гелена, Б. Малиновського, М. Мосса, Г. Плеснера. Зважаючи на цей момент, важливим ресурсом даного дослідження стали теоретичні та емпіричні дослідження семіотики фінансів у культурологічних, соціологічних, економічних та культурно-антропологічних працях.

Сучасні фінансові уявлення аналізуються крізь призму семіотики, а сучасні економічні теорії фінансів – як семіотичні системи. Такий підхід дозволяє краще проаналізувати їх роль у сучасній культурі, політиці, соціальному житті. Людина є істотою, наділеною високорозвиненою свідомістю. Така свідомість стає можливою завдяки мові і в межах мови, мова ж є де-факто першою семіотичною системою в житті людини, системою, яка робить людину людиною. Тому семіотичний аналіз тих чи інших аспектів життя, зокрема фінансових, є своєрідним поверненням до витоків, глибинним аналізом першооснов цих аспектів. Основна ідея дослідження полягає в аналізі того, яке співвідношення семіотики дару та семіотики профіту (вигоди) в семіотичних вимірах діяльності сучасної людини. Особливо цінними для роботи стали, з одного боку, теорії Ж. Батая, М. Енаффа, Л. Хайда та інших авторів, які аналізують роль феномену дару та потлачу в сучасній та примітивних культурах, з іншого – теорії численних сучасних економістів та філософів економіки: Р. Рендела, Дж. Рікардза, Дж. Сороса, Х.-Ю. Чанга, які займаються методологією та історією економіки та фінансової теорії. Для того, щоб наблизити сучасні економічні теорії до реальності, доцільним є семіотичний аналіз. Саме його застосували у своїх розвідках В. Джеймс, С. Ейзенштейн, І. Корсунцев, Т. Седлачек, Р. Талер, Х.-Ю. Чанг.

Холістичні підходи розвивались у філософії М. Батайського, І. Білецького, Д. Бома, В. Налімова, К. Вілбера, І. Цехмістро. Економіку дару та економіку прибутку висвітлено в працях Б. Андерсона, Ж. Батая, Р. Бенедікта, І. Білецького, Ф. де Ваала, К. Каратані, Ю. Мао, Л. Хайда, Д. Харві.

Міф як першу форму суспільної свідомості досліджують наступні філософи: Д. Бом, Л. Гаррісон, М. Грондона, Д. Лендс, О. Лосев, М. Мак-Люен, К. Уілбер, К. Хюбнер. Німецький філософ К. Хюбнер зазначив, що міф є оповіддю чи системою уявлень, яка спирається на асоціації й ототожнення та

покликана виконувати функцію завдання смислів. Інфляція та відповідні соціальні питання досліджені у працях Д. Грабера, Д. Гудвіна, С. Ейзенштейна, Ф. Мартіна, Н. Фергюсона, Л. Хайда. Підходи синергетики висвітлювали Т. Гарфорд, С. Джонсон, К. Каратані, В. Ліпкан, Л. Мосионжник, І. Пригожин, Д. Рікардз, К. Уілбер, М. Хайвен. Загальні методи фрактального підходу відображено у працях М. Вебера, С. Ейзенштейна, В. Ільїна, Б. Мандельброта, Л. Шавалюка. Все це дозволяє проаналізувати сучасні фінансові уявлення в загальному контексті сучасної культури, що робить дослідження комплексним та зумовлює його актуальність.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконане в межах комплексної наукової теми кафедри міжнародних відносин, політичних наук і практичної філософії Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця «Філософсько-антропологічні та соціокультурні детермінанти світу політичного» (державний реєстраційний номер 0116U008280). Тема дисертації затверджена Вченою радою Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (протокол № 4 від 27 грудня 2017 року).

Метою дослідження є аналіз семіотичних аспектів сучасних фінансів у процесі конструювання економічної реальності та їх роль в соціокультурному бутті людини.

Досягнення цієї мети передбачає виконання наступних дослідницьких завдань:

- дослідити причини і умови виникнення феномену грошей та формування фінансової системи, їх сутність та значення в соціокультурному просторі на перетині життєвого світу та світу культури;
- з'ясувати місце і роль грошей та капіталу, спираючись на концепцію холістичності соціуму та антропологічне обґрунтування вигоди і дару;
- проаналізувати синергетичні та емерджентиські аспекти сучасних фінансових систем та показати їх вплив на соціокультурне буття людини;
- обґрунтувати людиновимірність фінансів в контексті «людини економічної» у методологічному та екзистенційному аспектах;
- простежити тенденції процесу віртуалізації фінансів та економіки в рамках формально-семіотичних підходів в умовах інформаційного суспільства та постіндустріальної культури;
- розкрити функціональний потенціал грошей і фінансів як знакових систем, які зберігають і передають інформацію про діяльність і соціокультурне буття людини;
- виявити фрактальний характер сучасної фінансової системи в соціокультурній реальності.

Об'єкт дослідження – фінанси як семіотична система та культурно-антропологічний механізм, які регулюють соціокультурне буття людини.

Предметом дослідження є семіотика дару і прибутку у фінансовій системі та їх роль у соціокультурному бутті людини.

Теоретико-методологічні засади дослідження визначені його міждисциплінарним характером. В аналізі місця і значення людини в фінансовій системі використані джерела з історії філософії, культурної антропології, економічної теорії, фінансового ринку та конкретних економічних проблем, етики, психології, релігії та художньої літератури. Поряд із загальнонауковими (аналіз, синтез, індукція, дедукція, узагальнення), використовувались такі методи дослідження: системний аналіз (у вивченні знаково-символічних форм економічної реальності), антропо-соціетальний (для вивчення аналізу людини економічної як працівника і як власника), структурно-функціональний аналіз (для дослідження структури та еволюції феномена потлачу як акту дару), семіотичний і діяльнісний методи (для аналізу функції грошей і капіталу у соціокультурних контекстах); історико-генетичний (для вивчення феномену інфляції у соціально-економічному бутті людини); синергетичний підхід (для з'ясування фінансової складової в економічній системі соціокультурної реальності); метод аналогії (при дослідженні грошей як енергетичної субстанції інформаційної єдності світу).

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому вперше на рівні філософсько-культурологічної концептуалізації здійснено семіотичний аналіз дару і прибутку у фінансовій системі та визначена їх роль у соціокультурному бутті людини.

Наукова новизна дослідження конкретизуються в наступних положеннях, які виносяться на захист:

Вперше:

- виявлено зв'язок феномену потлачу з системою фінансових відносин, які виникають у процесі функціонування грошового розподілення, будучи механізмами економіки прибутку, стають можливими саме на основі певних міфів та відповідних форм потлачу. В основі цього феномену лежить прагнення до певної внутрішньої цілісності, яка досягається через процес дарування як різновиду руйнування матеріальних благ, в результаті чого породжуються цінності символічні, які стають основою міфу у сприйнятті цілісності соціокультурного буття, що робить можливими виникнення та функціонування фінансових механізмів;

- спираючись на принцип холізму та антропологічне бачення вигоди і дару, обґрунтовано методологічну значущість грошей та капіталу. Вигода і дар, всупереч уявленням теоретиків неолібералізму, самі по собі у ринкових відносинах на основі фінансових механізмів не можуть створювати соціокультурну цілісність, навпаки, вони самі стають можливими лише після того, як така цілісність досягнута; основою цілісності (холізму) суспільства виступають міф та міфічні практики, які підкріплюються антропокультурними практиками у формі дару та потлачу, а економіка прибутку стає можливою лише всередині такого холістичного соціуму;

- з'ясовано вплив синергетичної методології на фінансову систему як складову соціокультурного буття людини, де фінанси виступають аналогом імплікативних логічних зв'язків теорії реляційного холізму, згідно з яким

природа грошей та фінансів є суто інформаційною і вони виступають одним із ключових механізмів ретрансляції інформації у соціумі;

- розкрито людиновимірність фінансів у контексті «людини економічної» через персоніфікацію як механізм людського мислення, який полегшує оперування абстрактними поняттями, а феномен власності розглядається як варіант персоніфікації; саме чітке усвідомлення ідеї власності робить людину людиною цивілізованою;

- доведено, що гроші є засобом абстрагування у процесах планування та осмислення людської діяльності через борг і боргові зобов'язання; саме це є ключовим аспектом сутності грошей, а процес віртуалізації грошей (від конкретних предметів до монет, далі до паперових грошей, до електронних грошей і нарешті до криптовалют) є закономірним і повністю корелює з процесами віртуалізації та раціоналізації решти сфер людської діяльності;

- встановлено, що саме гроші як первинна абстракція породжують інші абстракції, на яких тримається економічна теорія, яка, сама будучи абстрактною, веде до абстрагованого і спрощеного погляду на «людину економічну» в культурі;

Удосконалено:

- розуміння базових корелятив матеріальних процесів та людських дій, які ґрунтуються на засадах соціокультурної антропології репрезентуючи гроші як знаки енергетичних трансакцій, які відбуваються у соціумі;

- різні процеси розвитку фінансів та фінансових інститутів, що носять емерджентний і синергійний характер, а їх відображенням виступає фрактальна семіотика;

- розуміння фінансової системи для розбудови економічної культури з її смисловими кодами, які перетворюються на ритуалізовані смисли в поведінці сучасної людини;

- уявлення про людинотворчий потенціал семіотики фінансової системи в сучасному суспільстві ризику і небезпек;

Набуло подальшого розвитку:

- методологічна роль концепту «людини економічної» в побудові структур сучасної економічної теорії та її вписаність у соціокультурну антропологію, що доповнюється новими гранями антропології економічної;

- комунікативний аспект семіотики фінансів, які утворюють мережу вертикальних і горизонтальних зв'язків та перетворюються на інтеркультурну комунікацію.

Теоретичне значення отриманих результатів полягає в тому, що вони дозволяють значно розширити існуючі у філософії, економіці і культурі уявлення про семіотику фінансової системи, усвідомлення витоків економічної культури та оцінку її можливих перспектив у сучасному соціокультурному бутті людини. **Практичне** – у тому, що матеріали і висновки дисертації можуть бути використані при читанні курсів і спецкурсів з філософії, філософії економіки, філософії культури, антропології та філософії науки для студентів економічних спеціальностей університетів.

Особистий внесок здобувача. Усі теоретичні положення у дисертації розроблені автором самостійно. У публікаціях зі співавторами особистий внесок здобувача полягає у попередньому теоретичному аналізі та викладенні основних положень (І. П. Білецький, О. М. Кузь, В. Ф. Чешко), формулюванні висновків і визначенні джерел для написання тез доповідей на наукових конференціях (Д. С. Коротков).

Апробація результатів дослідження. Основні положення і висновки дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри міжнародних відносин, політичних наук і практичної філософії Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця та оприлюднені на наукових конференціях: Міжнародна науково-теоретична конференція «Суспільство і політичні інститути в умовах трансформації та реформ: XXI Харківські політологічні читання» (Харків, 2008); Міжнародна наукова конференція «Сучасна україністика: наукові парадигми мови, історії, філософії» (Харків, 2014); Міжнародна наукова конференція «Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця» (Харків, 2017); XXX Харківські політологічні читання «Політичні та правові дисонанси в сучасних українських реаліях» (Харків, 2017); Міжнародна науково-практична конференція «Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця» (Харків, 2018), Науково-практична конференція «Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця» (Харків, 2020).

Публікації. Основний зміст дисертації відображений у 21 публікації (у тому числі 10 – у співавторстві), з них: 2 статті у закордонних періодичних виданнях, внесених до міжнародних наукометричних баз, 9 – у фахових періодичних виданнях України з філософських наук (з них 2 – у виданнях, внесених до міжнародних наукометричних баз), 9 – у збірниках матеріалів наукових конференцій, 1 – розділ колективної монографії.

Структура дисертації зумовлена логікою розкриття її теми та послідовністю виконання завдань дослідження. Дисертація складається з анотацій, вступу, трьох розділів, які включають у себе дванадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та двох додатків. Загальний обсяг роботи – 242 сторінки, з яких 203 сторінки основного тексту. Список використаних джерел складає 14 сторінок і налічує 204 найменувань, із них – 28 іноземними мовами, додатки складають 4 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність обраної теми дослідження, проаналізовано ступінь розробки проблеми, сформульовано мету і завдання роботи, визначено об'єкт, предмет і методи дослідження, його новизну, теоретичну і практичну значимість, наведені дані про апробацію, публікації та структура роботи.

У **першому розділі** – «Джерельна база і теоретико-методологічні дослідження» – визначається загальний контекст подальшого аналізу, в ньому аналізуються загальні проблеми філософії економіки, зокрема місце

економічної теорії в загальному корпусі наук про людину та соціокультурну реальність.

У першому підрозділі – **«Семіотика знаково-символічних форм економічної реальності»** – обґрунтовується теза про те, що теорії сучасної економічної науки являють собою абстрактні знакові системи, в яких одні знаки вказують на інші, утворюючи ланцюг залежності, за повною аналогією з абстрактними теоріями сучасного природознавства. З емпіричними фактами такі системи перетинаються лише в окремих місцях, де можна говорити про те, відповідають вони цим фактам чи не відповідають. Способом логічного оцінювання таких теорій виступає прагматична теорія істини. Далі показано, що оскільки економічні теорії є семіотичними системами, то ключовим конструктом цих теорій виступають гроші. Саме вони постають як базовий концепт таких семіотичних систем.

Другий підрозділ – **«Міфічне та ірраціональне в соціокультурному бутті людини»** – продовжує висвітлення методологічної програми дослідження і присвячений ролі міфічного в соціокультурній реальності, зокрема в забезпеченні почуття спільної ідентичності та культурної єдності соціуму, а також ролі міфічного в економічній реальності. Розглядаються різні підходи та теорії міфу, зокрема, теорії К. Хюбнера, О. Лосєва та інших; показується, що саме міфічні та ірраціональні моменти лежать в основі культури, в межах якої розвиваються економічні уявлення, теорії та дії. Тому, не зважаючи на те, що сучасна західна культура не є міфічною за своєю сутністю, вона тим не менш спирається на такі ірраціональні моменти. Саме вони стають визначальними в плані економічних проривів чи невдач. У контексті детермінантів розвитку економічних відносин у соціокультурній реальності розглянуті пропозиції таких авторів, як Л. Гаррісон, М. Грондона, Г. Ленц, С. Ліпсет, щодо поділу культур на прогресивні та регресивні та аналізу тих складових, якими вони характеризуються.

Третій підрозділ – **«Методологічні можливості холізму і його різновиди»** – демонструє методологічні можливості холізму та його різновидів стосовно економічної реальності і фінансової системи та їх функціонування у соціумі. Аналізуються такі види холізму, як логічний, психологічний, містичний, реляційний, інтегральний холізм, показана його евристична плідність у соціокультурній реальності, включаючи гроші і фінанси як символічну реальність.

У четвертому підрозділі – **«Економіка дару та прибутку в контексті матеріальних і символічних цінностей соціуму»** – підведені підсумки попередніх теоретико-методологічних пошуків адекватних засад дослідження. Ключова ідея цього підрозділу полягає в тому, що економіка прибутку стає можливою і формується лише на певній стадії розвитку соціокультурної реальності, коли соціум вже досяг необхідної міри внутрішньої та зовнішньої інтеграції, живе спільними уявленнями, цінностями, нормами і законами. Досягнення такої інтеграції є тривалим процесом, який започатковується завдяки феномену потлачу та заснованої на ньому економіки дару.

Аналізуються теорії Ж. Батая, Л. Хайда, Б. Маліновського, Р. Бенедикт та ін. Так, теорія потлачу Ж. Батая де-факто репрезентує варіант психологічного холізму і далі пояснює, як психологічний холізм переходить у соціальний холізм. В основі психологічного холізму лежить прагнення до переживання внутрішньої єдності, яка досягається через знищення перешкод на шляху до неї, точніше, через знищення матеріальних цінностей, які відволікають від цього переживання. Досягнення переживання повної внутрішньої цінності є неможливим, а знищення матеріальних цінностей породжує цінності символічні. Останні стають основою для утворення соціальної єдності. Більш поширена форма потлачу, яка полягає не в знищенні, а в даруванні. Акт дару породжує почуття вдячності та боргу, які, накладаючись на символічні цінності, скріплюють відчуття соціальної єдності. Економіка прибутку стає можливою лише після цього. При цьому показано, що де-факто економіка дару може демонструвати змагальність та конкурування, як і економіка прибутку. Остання є оберненням першої. Економіка дару не зникає повністю після переходу до економіки прибутку, а доповнює її. Дар обертається в сфері звичаїв, товар – у сфері ринку. Об'єкти дару надають силу системі соціальних відносин, ведучи до її реїфікації. Реїфікація унаочнює соціальні відносини, робить їх прозорими. За капіталізму така реїфікація відбувається у формі обміну «товар – гроші – товар», що лише заплутує ситуацію, робить її непрозорою. Володіння грошима означає володіння правом володіти речами. Звідси фетишизм у формі збоченого (з точки зору безгрошових культур) бажання накопичувати гроші замість володіння речами.

Другий розділ – «Семіотика грошей і капіталу в культурі» – присвячений власне семіотичним аспектам феномену грошей, капіталу, інфляції та їх соціокультурним смислам.

У другому підрозділі – **«Функції грошей і капіталу у соціокультурних контекстах»** – аналізується феномен грошей та капіталу через їх функції. Показано, що гроші є певного роду знаком, який тим не менш не був винайдений, як це стверджували деякі класики економічної теорії, для полегшення розрахунків, з метою заміни громіздких і обтяжливих операцій бартеру. Гроші, монети з самого початку, з моменту їх винайдення, були й залишаються символом політичної влади. Недаремно на одному боці (на аверсі) репрезентуються ті чи інші емблеми цієї влади, на іншому (на реверсі) – вартість монети. Показано також, що для того, щоб зрозуміти природу грошей, необхідно реконструювати два поширених міфи: міф бартеру (який просто спростовується як такий, що не відповідає реальним історичним подіям) та міф боргу (з якого врешті-решт і народжуються ідеї, на основі яких і розвиваються грошові системи).

Головний же атрибут грошей – це їх абстрактна вартість. Гроші – це перша абстракція, яка породжує інші абстракції. Якщо сутність грошей полягає в тому, що вони є символом чи знаком боргових зобов'язань, то їх формою, вираженням їх кількісного аспекту, є капітал. Гроші виступають як знак боргу, а капітал – як кількість грошей. Капітал – це не просто якась кількість грошей,

він виступає реальним матеріальним активом, що має здатність генерувати додаткову вартість. Ринки самі по собі не є реальними, вони являють собою де-факто математичні моделі, створювані силою людської уяви. Ці моделі є семіотичними системами, які функціонують за своїми власними законами і зовсім не обов'язково пов'язані з реальністю. Економісти розуміють це, однак, не маючи нічого іншого, вони змушені спиратися на них, формуючи уявний образ замість реальності. В подальшому між реальністю та сформованим уявним образом виникає зв'язок не лише в один (від реальності в напрямку уявного образу), але також і в інший бік (уявний образ починає детермінувати реальність економічного життя). Проявом останнього виступає все більша «віртуалізація» економіки. При цьому гроші стають основним проявом і засобом цієї «віртуалізації» (первинні гроші як віртуальний знак, сема цінності, далі паперові гроші як віртуалізація грошей первинних, і нарешті, гроші віртуальні, тобто гроші на банківському рахунку, які не мають навіть паперового еквіваленту, та суто віртуальні гроші Інтернету).

Другий підрозділ – «Людина економічна у антропокультурному бутті» – присвячений подальшому семіотичному аналізу економічних та фінансових теорій та уявлень сучасності, для чого пропонується розглянути концепт «*homo economicus*» – людини економічної. Сам термін «*homo economicus*» у сучасній літературі вживається в двох основних значеннях. Перше розглядає його як суто технічний конструкт чи модель, утворену у вигляді суми певних припущень та уявлень, взятих у їх граничній формі, або як певну ідеалізацію. Друге розглядає «*homo economicus*» як антропологічний тип, що характеризується відповідними ціннісними та поведінковими особливостями. Обидва значення є історично й методологічно нерозривно пов'язані і не можуть розглядатися відривано одне від одного. Безперечно, що в межах сучасної економічної теорії «*homo economicus*» є насамперед ідеалізацією, тобто певною умовною моделлю людини, чия поведінка визначається виключно власними економічними інтересами, якими вона керується безвідносно до інтересів інших людей. Умовність такої моделі є очевидною для всіх теоретиків економічної теорії та філософської антропології і використовується в ролі суто абстрактного конструкту для побудови подальших економічних моделей.

У третьому підрозділі – «Інфляція як семіотичний засіб маніпуляції у бутті людини» – розглядається явище інфляції, яке є невід'ємним елементом сучасної економіки, у ролі семіотичного за своєю суттю засобу маніпулювання соціальними проблемами. В межах сучасної економічної теорії доведено, що невелика інфляція стимулює, більше того, є необхідною передумовою економічного зростання; відсутність же інфляції, навпаки, веде до стагнації. Історичний аналіз інфляції від часів Античності та Середньовіччя, де інфляція грошей відбувалася через псування монети, карбованої з коштовних металів (додавання олова в срібло чи міді в золото, обрізання монет), до сучасності, коли інфляція зводиться суто до маніпулювання цифрами у комп'ютерах та на паперових банкнотах, показує, що цей засіб стає ефективним лише за умови

повного контролю державою фінансової системи країни. Без такого контролю процеси інфляції набувають суто хаотичного характеру, а розвиток економіки стає синергетичним. Саме синергетичний розвиток економіки та фінансів, відбувався в Західному світі аж до кінця XIX століття. І лише після виникнення держави, яка переходить до реальних спроб організувати соціальне життя, зазначені процеси стають контрольованими через інфляцію. Саме інфляція стає альтернативою вирішення соціальних проблем через планову економіку.

У четвертому підрозділі – «Синергетика та емерджентизм у культурному просторі фінансової системи» – розглядається синергетичні аспекти фінансової системи та емерджентний характер виникнення фінансових інститутів.

Синергетику визначають як міждисциплінарний напрямок досліджень самоорганізації відкритих нелінійних систем, які обмінюються енергією та інформацією і між елементами яких існує узгодженість і когерентність. Вона є теорією нелінійних систем, на протиположності системам лінійним, описуваним класичною механікою та іншими класичними дисциплінами. Складні системи виникають у процесі спонтанної самоорганізації та складаються з окремих автономних агентів, пов'язаних між собою відповідними каналами зв'язку, які роблять їх взаємозалежними. Ще однією властивістю багатьох складних систем є здатність до адаптації, яка у відповідних випадках означає здатність до навчання. Сам процес появи і розвитку складної системи має синергетичний характер. Прикладами таких складних синергетичних систем можуть бути клімат чи людська свідомість. Зміна стану складної системи називається фазовим переходом. Процеси фазового переходу дуже складно розрахувати. Зокрема, фазові переходи клімату сучасна наука може пояснити і змодельовати лише постфактум.

Процеси, які відбуваються на біржі – це процеси фазового переходу, що проявляє себе як біржовий крах, так само дуже складно піддаються ефективному моделюванню і прогнозуванню. Синергетика вказує на хаос, що здатний породжувати новий порядок. Особливістю синергетичних процесів у галузі економіки є те, що в них накладаються різні рівні реальності. Концепція емерджентизму є по суті частиною синергетичного підходу, за допомогою якого можна пояснити фінансову складову в економічній системі соціокультурної реальності.

Третій розділ – «Семіотика та віртуалізація грошей у сучасній культурі» – присвячений проблемі віртуальної суті та віртуалізації феномену грошей.

У першому підрозділі – «Власність як засіб персоніфікації соціокультурних зв'язків» – розглядаються певні методологічні аспекти віртуалізації в сфері фінансів. Обґрунтовується гіпотеза про те, як людина стає людиною, тобто істотою здатною до високоінтелектуальної абстрактно-логічної діяльності, завдяки власності. Власність є своєрідним засобом персоніфікації в ході утворення складних соціокультурних зв'язків і соціально-просторових відносин в мережі буття. Нові думки, ідеї, уявлення з'являються завдяки

інтуїції. Інтуїція належить до сфери несвідомого, а несвідоме оперує образами, а не абстракціями. Антропосоціокультурний процес запускається за допомогою конкретних образів і речей. У соціокультурній реальності від первісних часів основні типи відносин між людьми мають бути впорядкованими та ієрархізованими. Для існування і функціонування соціуму мають бути впорядкованими відносини відповідальності, контролю і володіння в комунікативному полі соціокультурної реальності. Феномен власності як засіб персоніфікації соціокультурних зв'язків відповідає образності в мисленні. Абстракції стають дієвими, долучаючись до конкретного, в формі якого і виступає власність. В економічній реальності, як і в культурній антропології, борг інтерпретується в контексті уявлень про відносини на основі власності. У процесі трудової діяльності створюються матеріальні блага, які стають чиеюсь власністю, і саме в контексті приналежності і використовується поняття боргу, що вимірюється грошима, які не лише функціонують в економічному просторі, а й вписуються у культурні ландшафти сучасних соціумів.

У другому підрозділі – **«Гроші в культурі інформаційного суспільства»** – проведено аналіз віртуалізації фінансів. На кожній стадії розвитку суспільства (аграрній, індустріальній, інформаційній) є свої специфічні засоби економічного забезпечення і відповідні закони розвитку. На аграрній стадії фінансова система була розвинута слабо, тут гроші виступали лише позначками, які свідчили про принесення обов'язкових жертв богам та пожертвувань на користь суспільству як такому. Система поступово розвивалася: в середині I тисячоліття до н.е. з'являються справжні гроші у вигляді монет, але в цілому фінанси ще не є ключовим елементом у господарському житті суспільства: відсутність грошей майже нічого не змінює, суспільство більше залежить від природи, аніж від фінансових криз. Фінанси, капітал стають визначальними саме на індустріальній стадії, далі відбувається стрімкий розвиток фінансової системи в напрямку все більшої досконалості, яка досягається шляхом віртуалізації. І нарешті, ривок у напрямку віртуалізації відбувається на інформаційній стадії: гроші перетворюються переважно на цифри на електронних рахунках. Найбільш яскравим проявом зазначених процесів є криптовалюти, включаючи найбільш відому з них – біткоїн як першу. Віртуалізація фінансів веде до такого явища, як фінансові війни. Вони включають у себе економічний шпіонаж, вкидання фальшивих грошей, проникнення на ринки супротивника з метою посіяти хаос, паніку, руйнування економіки. Сучасні фінансові війни включають задіяння хедж-фондів, кібератаки, а також суто легальні технології: свідому інфляцію чи дефляцію власної валюти, спекуляції чужою валютою та акціями.

У третьому підрозділі – **«Гроші як енергетична субстанція інформаційної єдності світу»** – репрезентовано зворотній бік віртуального у формі енергетичного. Якщо перетворення енергії в природі люди вимірюють за допомогою приладів, то її перетворення в людському соціумі, можна сказати, вимірюються грошима. Проводячи аналогію за Аристотелем, матерією економіки виступає реальна економіка (виробництво), а її формою виступають

гроші. Форма не існує без матерії, матерія – без форми. Головним базовим атрибутом матерії у фізиці виступає енергія; енергія ж є насамперед дією – тому пропонується погляд, що саме енергію можна назвати атрибутом економічного життя, а гроші – енергетичною субстанцією інформаційної єдності світу.

Природа є єдиним організмом, і подібно до того, як у звичайному організмі енергія, кров, повітря циркулюють відповідними каналами від одних органів до інших, у природі так само одні речовини переходять в інші в ході циркуляції та переходів енергії з одних видів у інші. Способом циркуляції енергії в соціокультурній реальності стає ринок. Саме ринок є серцем економіки, серцем, яке прокачує кров (гроші, товари) по людському організму, і все це відбувається синергійно.

У четвертому підрозділі – **«Фрактальний характер сучасних фінансів в полі культури»** – показано характер розвитку семіотичної системи фінансів через теорію фракталів. Сучасні фізики та біологи доходять висновку, що буття має фрактальний характер. Фрактальний характер у світі неживої природи знаходить своє вираження і продовження в світі природи живої, далі – у світі образів свідомого і несвідомого, а через останнє – і в усіх сферах людської діяльності, включаючи економіку та фінанси. Всі сфери й види діяльності людини мають семіотичний характер і можуть бути інтерпретовані методами фрактальної семіотики. Перша суто людська семіотична система – це мова. Друга – не писемність, як зазвичай вважають, а саме гроші. Грошові еквіваленти з'являються до появи писемності. У шумерів, народу, який уперше винайшов і почав використовувати писемність, вона спочатку вживалася лише для запису рахунків. Товар, що забезпечує вартість грошей, має тенденцію до зростання свого обсягу. Люди завжди намагаються видобути більше золота, нафти, продуктів виробництва. Можна, наприклад, уявити, що таким товаром стане чиста вода, чисте повітря, докільля взагалі. Тоді гроші будуть не руйнувати, а зберігати та відтворювати природу.

ВИСНОВКИ

1. Теоретичний аналіз семіотичних аспектів фінансової системи, запропонований у дослідженні, розкриває теоретичні можливості авторського методологічного підходу, який на комплементарних засадах поєднує філософсько-антропологічний і культурно-антропологічний аналіз з феноменологічним та історико-генетичним, що дозволяє концептуалізувати гроші і фінанси як специфічну знаково-символічну систему в комунікативному просторі соціокультурної реальності. Виявлення поліаспектності фінансової системи та способу її існування як культури у культурі розширює проблемне поле її дослідження. Цей підхід передбачає розгляд зазначених парадигм у широкому культурологічному та антропологічному контексті та пропонує виконувати аналіз економічного знання, зокрема фінансових теорій, не самих

по собі, виходячи із їх суто внутрішнього змісту, а як частину ширшого соціально-антропологічного знання.

2. Філософсько-антропологічна концептуалізація фінансів як семіотичної системи і фактору культурного формотворення на перетині світу праці і життєвого світу сприяла подоланню обмежень вузько-економічного підходу щодо теорії сучасної економічної науки, зокрема фінансів як абстрактної семіотичної системи, в якій одні знаки вказують на інші, утворюючи ланцюг залежності між елементами. З соціокультурною реальністю ці елементи системи взаємодіють, відповідаючи чи не відповідаючи їй фактам; сам же механізм та причини такої відповідності / невідповідності залишається за кадром, і його неможливо зрозуміти в межах суто економічних теорій.

3. Будь-яка людська спільнота являє собою певну єдність, яка спирається на відчуття довіри і відповідальності, що передують спільноті як такій і підтримують її існування. Механізм дії цього відчуття є міфічним за своєю суттю. Єдність соціокультурної реальності стає можливою завдяки єдності семіотичній: тобто, коли люди починають поділяти певні спільні семи, серед яких перше місце посідають семи аксіологічного характеру. Саме вони створюють основу холистичності соціокультурної реальності, яка базується на психологічному (за теорією потлачу Ж. Батая) та соціальному (за теорією економіки дару Л. Хайда) типі холізму і є наслідком психологічного.

4. Сучасний соціум демонструє значний прорив у розвитку техніки та високих технологій, які суттєво вплинули на соціокультурне буття людини, включаючи сферу економіки та фінансів. Протягом історії розвитку людської цивілізації відбувалось виникнення все нових і нових форм та інститутів – від банківських установ Античності та Середньовіччя до різноманітних фінансових та банківських установ сучасності. Функціонування цих структур та їх розвиток мають синергетичний характер: вони не є прямим результатом людського задуму та волі, а виникають і далі розвиваються або зникають у ході складних процесів самоорганізації суспільства.

5. Єдність соціокультурної реальності, в межах якої тільки і стає можливою високорозвинена економіка, формується лише завдяки досягненню соціальної згоди між потенційними її агентами та певного рівня соціальної та семіотичної єдності. Початковою передумовою цієї первинної єдності стає економіка дару, яка формує належний рівень довіри та взаєморозуміння, необхідний для появи економіки прибутку.

6. Семіотичний аналіз показав, що гроші є ключовим елементом сучасної спеціалізованої економіки, в якій вони виконують низку функцій, однією з яких є функція обміну у відносинах безпосередньо економічного і опосередковано – соціокультурного характеру. Сучасна економічна теорія є насамперед складною семіотичною системою, де гроші є її ключовою семою. Вони аналогічні до слів розмовної мови: мова є первинною семіотичною системою, в межах якої живе людина і власне завдяки якій вона стає людиною, фінанси ж і гроші є підсистемою семіотичної системи мови.

7. Якщо головною функцією грошей є функція обміну, то першопричина появи феномену грошей і їх первинна функція була пов'язана з боргом і його тлумаченням як в економічному, так і культурно-антропологічному аспектах. Уявлення про борг та віддачу, віддяку, відплату з'являється ще на стадії економіки дару, власне, ці уявлення роблять її можливою. При переході до економіки прибутку виникає необхідність підрахунку, і мірою підрахунку боргу стають гроші. Феномен грошей є суто абстрактним, не прив'язаним до жодних наділених об'єктивною вартістю носіїв, еквівалентом боргу, а через борг він є мірою взаємодії людей у процесі створення матеріальних і нематеріальних цінностей у соціокультурній реальності.

8. Система сучасних економічних уявлень, незважаючи на всю плюралістичність її підходів, має спільну семіотичну та аксіологічну основу. В середині неї гроші поступово набувають функції мірила витрат і доходів, і оскільки вони є ключовим елементом цієї системи, то саме категорії витрат, доходів і прибутку вибудовують основу всіх парадигм класичної економічної теорії. Ці теорії спираються на концепції філософської антропології і проблемне поле філософії культури, в основі яких лежить уявлення про людину як про «*homo economicus*». Цей концепт розглядається як абстракція та методологічна ідеалізація, яка щодо економічної теорії постає як абстрактна семіотична система, що дуже часто є відірваною від реальних економічних процесів.

9. Сучасний розвиток економіки відбувається в широкому контексті соціальних, політичних та психологічних особливостей культури бажання у суспільстві споживання. Однією з головних проблем сучасної економічної реальності стає інфляція, яка виникає, у тому числі, і через відмову від металевого стандарту і є проявом об'єктивного процесу віртуалізації грошей у соціокультурній реальності, що здійснив низку переходів від грошей-предметів до монет і далі до банкнот та суто віртуальних грошей – електронних записів у комп'ютерах та віртуальних валют. Інфляція є невід'ємною складовою сучасних фінансів та механізмом вирішення економічних та політичних питань, що позначається на повсякденному житті кожної людини.

10. Феномен грошей має очевидні інформаційний та енергетичний аспекти. Людське мислення розвивається в напрямку від чуттєво-конкретного до мисленнево-абстрактного, і це проявляється де-факто в усіх сферах людської життєдіяльності. Разом з тим слід відзначити, що людська свідомість має певні межі абстрагування. Ці межі долаються через персоніфікацію чи образну репрезентацію абстрактного. Феномен власності та його екзистенційне переживання в соціокультурній реальності є проявом ментальної операції персоніфікації екстрапольованих функцій. Власність стає первинним фундаментом майбутніх економічних відносин, за якими йдуть стадії економіки дару, а згодом – економіка профіту, в якій, власне, і з'являється феномен грошей.

11. Подальший розвиток економіки відбувається завдяки трансформації грошей, які у процесі цього розвитку так само стають усе більш абстрактними:

від грошей-предметів до грошей суто віртуальних. Різним стадіям соціокультурного розвитку соціуму відповідає певний рівень абстракції та домінуючий тип грошей. Спочатку вони були значним чином прив'язані до «реальних» мір цінності, золота і срібла, однак пізніше і ця прив'язка скасовується. І, нарешті, на постіндустріальній чи інформаційній стадії, гроші ще більше віртуалізуються, перетворюючись врешті-решт на криптогроші.

12. У природничих науках головною мірою взаємодії виступає енергія, її соціальним відображенням у світі міжлюдських взаємодій виступають гроші. Саме вони роблять можливою широку взаємодію особисто не пов'язаних і не знайомих між собою людей, тобто гроші стають репрезентантом енергетичної субстанції інформаційної єдності соціокультурної реальності. Гроші як семіотичне відображення енергетичних взаємодій у соціумі відображають і зумовлюються всіма тими соціальними, політичними, психологічними аспектами, у яких проявляє себе соціокультурна реальність. Нарешті, оскільки всі ці процеси відбуваються у відповідності до принципів фрактальної геометрії, то семіотика грошей так само набуває фрактального характеру.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у зарубіжних наукових виданнях:

1. Коннова Н. О. Семіотика денег. *Virtus: Scientific Journal*. Montreal: СРМ «ASF». 2018. Випуск 21. С. 28–32.

2. Коннова Н. О. Форма і матерія грошей: філософсько-антропологічний характер. *European philosophical and historical discourse*. Praha: Verostav Druzstvo. 2020. Volume 6, Issue 4. С. 106–112.

Статті, опубліковані в наукових фахових виданнях України:

3. Коннова Н. О. Суспільні та особистісні цінності в контексті філософського дискурсу. *Збірник наукових праць «Гілея: науковий вісник»*. Київ: Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, ВОО «Українська академія наук». 2019. Випуск 143 (№ 4), Ч. 2. Філософські науки. С. 79–82.

4. Коннова Н. О. Економіка цінностей та філософія економіки. *Грані: наук.-теоретич. і громадсько-політич. альманах*. Дніпро: Вид-во «Грані». 2020. Т. 23, № 3. С. 27–37.

5. Білецький І. П., Карась Н. О. Холістичні моделі Д. Бома і К. Уїлбера: компаративістський аналіз. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. № 791. Серія: теорія культури і філософія науки. Харків: Вид-во Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. 2007. Випуск 33. С. 22–29. (Здобувачкою розглянуто проблему можливості побудови холістичної моделі світу (і холістичного світогляду як такого) в епоху постмодерну).

6. Білецький І. П., Коннова Н. О. Міфи, семіотика і методологія економічної теорії. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. № 1029-II. Серія: теорія культури і філософія науки. – Харків: Вид-во Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. 2013.

Випуск 48. С. 88–96. (Здобувачкою проаналізовано інститут грошей, продемонстровано, що він має суто семіотичний характер).

7. Коннова Н. О. Номо есопомікус як міф і абстрактне поняття. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. № 1114. Серія: теорія культури і філософія науки. Харків: Вид-во Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. 2014. Випуск 51. С. 136–140.

8. Білецький І. П., Коннова Н. О. Епістемологічні перспективи діалектичного та трансдисциплінарного підходів у природничих і соціогуманітарних науках. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія: «Теорія культури і філософія науки». Харків: Вид-во Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. 2016. Випуск 53. С. 95–100. (Здобувачкою проаналізовано різноманітні підходи щодо сутності діалектики, співвіднесено їх з ключовими принципами трансдисциплінарної філософії).

9. Коннова Н. О. Борг і семіотика фінансів. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Теорія культури і філософія науки». Харків: Вид-во Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. 2016. Випуск 54. С. 152–160.

10. Коннова Н. О. Абстракція та семіотика грошей у культурі. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія: «Теорія культури і філософія науки». Харків: Вид-во Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. 2017. Випуск 57. С. 156–164.

11. Білецький І. П., Коннова Н. О. Антропологія власності та семіотика грошей. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія: «Теорія культури і філософія науки». Харків: Вид-во Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. 2018. Випуск 58. С. 61–69. (Здобувачкою досліджено роль феномену власності у процесі формування людської свідомості).

Публікації в інших наукових виданнях:

12. Коннова Н.О. Політична суб'єктність держави. Суспільство і політичні інститути в умовах трансформації та реформ: XXI Харківські політологічні читання: Матеріали міжнародної науково-теоретичної конференції. Харків, 18 грудня 2008 р. Харків: ХАП, НЮАУ імені Ярослава Мудрого, НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування АПрН України. 2008. С. 119–122.

13. Кузь О.М., Коннова Н.О. Трансценденталії минулого. IV Міжнародна наукова конференція «Сучасна україністика: наукові парадигми мови, історії, філософії». Харків, 8 – 9 квітня, 2014 р. Харків: Видавець Іванченко І. С. 2014. С. 226–228. (Здобувачкою розглянуто політичне свято як складний інструмент інтеріоризації найважливіших елементів культури).

14. Коннова Н.О. Економіка дару як семіотична система. Матеріали V Міжнародної наукової конференції «Сучасна україністика: наукові парадигми мови, історії, філософії». Харків, 7 – 8 квітня, 2016 р. Харків: Видавець Іванченко І. С. 2016. С. 222–227.

15. Коннова Н.О. Боргові зобов'язання як денотат грошових знаків. Міжнародна наукова конференція «Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця». Харків, 1 – 2 червня, 2017 р. Харків: ХНЕУ імені Семена Кузнеця. 2017. С. 364–366.

16. Коннова Н.О. Гроші як соціально-політичний феномен. Політичні та правові дисонанси в сучасних українських реаліях: зб. XXX Харківські політологічні читання. Харків, 16 червня, 2017 р. Харків: «Право». 2017. С. 143–146.

17. Коротков Д.С., Коннова Н.О. Міфологеми як інструментарій маніпуляції політичною свідомістю. Міжнародної науково-практичної конференції “Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця”: тези доповідей. Харків, 31 травня – 1 червня, 2018. Харків: ХНЕУ імені Семена Кузнеця. 2018. С. 300–302. (Здобувачкою досліджено міфологізацію дійсності, особливості політичного міфу).

18. Коротков Д.С., Коннова Н.О. Мережеве суспільство як ризик розвитку інформаційних політичних маніпуляцій. Міжнародної науково-практичної конференції “Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця”: тези доповідей. Харків, 30 – 31 травня, 2019. Харків: ХНЕУ імені Семена Кузнеця. 2019. С. 339–340. (Здобувачкою проаналізовано природу інформації: інформація в чистому вигляді існує лише до моменту її масової трансляції).

19. Cheshko V., Konnova N. Transdisciplinary transformations of the political and economic paradigms at information civilization (essay). V науково-практична конференція “Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця”. Одеса, 26 – 27 листопада 2020. Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2020. С. 392–394. (Здобувачкою досліджено культурний феномен постнекласичної / постакадемічної науки, що якісно відрізняється від класичної науки як сценарію «Просвітницького проекту» XVIII – XX ст.).

20. Чешко В.Ф., Коннова Н.О. Глобально-еволюційна криза техногенної цивілізації та принципи біоетики (філософсько-антропологічне есе). Матеріали ІХ Міжнародного симпозіуму з біоетики. Здоров'я, медицина та філософія: стратегії виживання. Київ, 15 – 16 квітня 2021. Київ: Графіка і дизайн. 2021. С. 96–100. (Здобувачкою проаналізовано результати досліджень статусу біоетики як соціального інституту управління технологічним ризиком).

21. Чешко В.Ф., Коннова Н.О. Біоетика та біополітика в глобально-еволюційному контексті цивілізаційної кризи. Пандемія COVID-19 як індикатор екзистенціального еволюційного ризику антропоцену. Біоетика: від теорії до практики. Київ: ВД «Авіцена». 2021. С. 29–42. (Здобувачкою досліджено еволюційно-антропологічні витоки кризи сучасної цивілізації).

АНОТАЦІЇ

Коннова Н. О. Семіотика фінансів у культурі: філософсько-антропологічний аналіз. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ. 2021.

В роботі аналізуються сучасні фінансові уявлення крізь призму семіотики, а сучасні економічні теорії фінансів розглядаються як семіотичні системи. Основна ідея дослідження полягає в аналізі співвідношення семіотики дару та семіотики профіту (вигоди) в діяльності сучасної людини. Сучасні економісти широко використовують математичні методи, причому це стосується не лише математизації під час аналізу емпіричних даних, але також прогнозів та узагальнень. Показано, що основою соціальної реальності, суспільної угоди виступають міф та феномен потлачу, взятий у широкому розумінні цього слова. Визначено, що, якщо основою єдності (холізму) суспільства виступають міф та міфічні практики, які підкріплюються практиками дару та потлачу, то повноцінна економіка профіту стає можливою лише всередині такого холістичного суспільства. Обґрунтовано, що гроші є засобом абстрагування у процесах планування та осмислення суспільством людської діяльності через борг і боргові зобов'язання; саме це є ключовим аспектом сутності грошей і, що в цьому плані процес віртуалізації грошей (від конкретних предметів до монет, далі до паперових грошей, потім електронних грошей і нарешті до криптовалют) є закономірним і повністю корелює з процесами віртуалізації та раціоналізації решти сфер людської діяльності.

Ключові слова: гроші, фінансова система, міф, семіотика, економіка дару, економіка вигоди, потлач, холізм, синергетика, «людина економічна» (homo economicus), криптовалюта, фрактал.

Konnova N. O. Semiotics of finance in culture: philosophical and anthropological analysis. Qualification scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for degree of Candidate of Philosophical Sciences in speciality 09.00.04 – Philosophical Anthropology, Philosophy of Culture. National Pedagogical Drahomannov University. Kyiv. 2021.

In this work modern financial ideas are considered through the prism of semiotics and financial theories are analyzed as semiotic systems. This approach allows better analyzing the role of the latter in modern culture, politics, social life. The basic idea of the work consists in analyzing semiotics of gift and semiotics of profit in life of modern people. Author bases her analysis on theories of Lewis Hyde, Marcel Henaff, Georges Bataille, who analyzed the role of gift and potlatch phenomena, as well as on theories of numerous economists and philosophers of economics such as Randall Wray, James Rickards, Ha-Joon Chang, George Soros etc., who worked on questions of methodology and history of economics and financial theory.

The main problem is that the modern economic theory demonstrates inclination to more and more mathematization which is considered as a means of attaining more exactness and therewith scientism. This leads to that the modern economic and

finance theories become more and more abstract and go away from real aspects of economic and social life. The semiotic analysis can solve this problem and return them to reality.

It was demonstrated in the work that the base of social unity and convention is myth and phenomenon of potlatch; that an aspiration to some inner integrity and unity lies in the foundation of the latter and that this aspiration is realized in destruction and self-destruction (gift is a variant of annihilation of material values). The destruction, however, according to Georges Bataille, beget symbolic values that become foundation of the myth lying in the base of social integrity and unity. That means that namely the practices of gift and potlatch create the society inside of which the economics of profit is possible. In other words market system as itself cannot provide social unity, even more it itself becomes possible only after attaining of the social unity. It was shown also that money plays role of the so-called implicative logical relations in the theory of relational holism. It was shown as well that if personification is a primal constituent of human thinking then the phenomenon of property is a form of personification and namely the understanding of property makes the human, differing it from animals. Money in this context is the concept by mean of which the reflection over property questions is done. It is demonstrated that if the basic correlate of all material processes and human actions is energy then money is a sign or token of energetic transactions in human society, as well as that money is the mean of abstracting in processes of human activity comprehending and planning through debt and promissory notes. The latter compounds key aspect of money essence and in this context the natural process of money virtualization (from concrete subjects as means of paying to coins, to paper money, electronic money and cryptocurrencies) correlates with processes of virtualization and rationalization in other spheres of human activity; it's shown that the money as the primal abstraction engender other abstractions, the economic theory is based on, including a abstracted and simplified view on human, culture, politics. The concept of the so-called homo economicus is the most known of them. At last it was shown the processes of finances and financial institutes have synergetic and emergent character represented by fractal semiotics. The theory is built through generalization, abstraction and idealization, such as "ideal market", "essentially planned economy", "demand and request", etc. They create some semiotic and conceptual structures through prism of which one estimates real economic processes. One of the elements of such structures is an idea of "homo economicus". Money is suggested to be at the core of the calculation which becomes a mean of self-control not only in the economic sphere but also in the sphere of politics and legislations.

Money is an instrument like the language. Similarly to how the language can not only describe objects but also insert some transformations connected to desires, intentions or attitudes to that one who speaks into its description, so does money bear risk of the respective deviations in itself.

The phenomenon of property and its existential going through in the sociocultural reality are a manifestation of a mental operation of the personification of extrapolated functions. The property becomes the original fundament of the future

international economic relations followed by stages of the gift economy, and, lately, by the profit economy at which, properly speaking, the phenomenon of money appears.

Key words: money, financial system, myth, semiotics, gift economy, benefits economy, potlach, holism, synergism, “economic man” (homo economicus), cryptocurrency, fractal.